

Poliittinen valta

Johdanto

Käsittelen tässä esseessä poliittisen vallan käsitettä – mistä siinä on kyse ja miten se muodostuu. Käytän pääasiallisena lähteenäni Tapani Turkan teosta *The Origins of Parliamentarism* (2007, Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft), josta erityisesti keskityn Turkan kommentaariin Locken poliittisen vallan käsityksistä.

John Locke & poliittinen valta

Locken käsitemaailmassa luonnontila tarkoittaa sellaista tilaa, jossa jokaisella yksilöllä on valtaa, *reaalista valtaa*, koskien itseään ja muita. Luonnontilassa vallitseva laki, eli luonnonlaki, tarkoittaa kaikkien valtaa, muttei kenenkään erityistä valtaa toisten yli. Vasta hypoteettisessa yhteiskuntasopimuksessa yksilöt luopuvat yhteisymmärryksessä omasta vallastaan ja luovuttavat sen kolmannelle taholle (hallitsija, valtio). Yksilöt tekevät näin, jos ajattelevat ja toimivat rationaalisesti, koska kolmannen osapuolen valta edesauttaa heidän omaa hyvinvointiaan yksilöinä ja turvaa heidän olemassaolonsa muiden mielivallalta – ei niinkään siksi, että rationaaliset yksilöt olisivat huonoja vallankäyttäjiä tai moraalisesti turmeltuneita, vaan siksi koska luonnontilan laki on yksilön laki. Äärettömän pluralistinen lakien kirjo on epäkäytännöllinen, turvaton ja epävakaa, kun ”lakeja” on yhtä monta kuin on yksilöitä. Tilanteen korjaaminen edellyttää siirtymistä yhteiskuntasopimukseen. (Turkka 74-81)

Lockelle keskeistä oli ajatus, että kolmannelle taholle ei luovuteta jotain valtaa tai osittaista valtaa, vaan kyse on *kokonaisvaltaisesta vallan haltijuuden ja sen käytön* muutoksesta. Reaalivalta, yksilöiden täydellinen harkinnanvalta rationaalisina vallan toimeenpanijoina, lakkaa olemasta. Sen tilalle syntyy *despoottista* (absoluuttinen oikeus toisen yksilön henkeen ja omaisuuteen), *patriarkaalista* (vanhemman/aviomiehen oikeus lapsen/puolison asioihin, ”huoltajuus”) ja *poliittista valtaa* (yksilöiden hallitsijalle luovuttama valta), joita tietyt yksilöt sitten käyttävät muiden yksilöiden yli. Locke käyttää kuitenkin poliittisen vallan käsitettä myös toisessa merkityksessä. Yhteiskuntasopimuksen pohjalta syntyneessä yhteiskunnassa poliittinen valta heijastaa alkuperäistä luonnontilan reaalivaltaa; siinä konkretisoituu luonnontilan reaalivalta yhteiskunnan kontekstissa. Siinä missä luonnontilassa rationaaliset yksilöt käyttivät harkintaa harjoittaessaan rajoittamatonta

valtaansa, yhteiskunnan rationaaliset yksilöt käyttävät myös harkintaa poliittisen valtansa harjoittamisessa. Poliittinen valta muodostuu lockelaisittain aina siellä, missä jokainen yhteisön/yhteiskunnan jäsen on luopunut luonnontilaisesta vallastaan yhteisön ja vallanpitäjän eduksi. Poliittinen valta voi siis ilmentyä minkälaisissa olosuhteissa tahansa, missä yksilöt antautuvat laillisen järjestelmän alaisuuteen. Poliittinen valta on lähtökohtaisesti siihen liittyvän yhteisön yläpuolella ja ohjaa sen toimintaa – tämän symbioosin muoto ja suhteet voivat kuitenkin olla aivan mitä tahansa aina monarkiasta demokratiaan. Vallan muodostuminen on aina ja jatkuvasti toistuva prosessi, jossa jokaisen yksilön suhde järjestelmään ja toisiin yksilöihin vaikuttaa siihen. (Turkka 86-89)

Poliittisen vallan konkretisoituminen

Turkka ottaa käytännön esimerkiksi poliittisen vallan muodostumisesta ja perustamisesta Iso-Britannian valistusajan perustuslaillisen monarkian. Vielä 1700-luvun puoliväliin saakka Britanniassa ministerit olivat toistensa vertaisia, jolloin kuninkaan valta oli edelleen ylintä toimeenpanevaa valtaa: kuninkaan valta (hänen tahdostaan) delegoitiin ja jaettiin eteenpäin (hänen tahtomallaan tavalla), minkä jälkeen muut tahot käyttivät tätä valtaa saamissaan puitteissa palvelijoiden tavoin. Delegoidun vallan toimeenpano edellytti kuitenkin ministerien keskuudessa keskitettyä johtoa, ja tietyille ministereille oli kertynyt enemmän toiminnanvapautta omissa tehtävissään kuin toisille. Tämä johti vähitellen vallan keskittymiseen valtionkassasta huolehtineelle ministerille eli valtiovarainministerille. Muodostunut *de facto* pääministeriys edellytti kuitenkin laillisen ylimmän vallan eli kuninkaan suosiota – valtiovarainministereiksi valikoituivat poliittisesti taitavat ja tehtäviensä suorittamisessa moitteettomat yksilöt. Kun he vielä pyrkivät toimissaan ylläpitämään kuninkaan valtaa ja turvaamaan hänen (kuningas instituutiona) etunsa, he saivat myös sellaista vapautta ja valtaa, joka ei kuulunut heidän varsinaiseen toimenkuvaansa. Ensimmäiseksi Iso-Britannian pääministeriksi kutsutaan useimmiten sir Robert Walpolea, joka johti valtiovarainministerinä ja Whig-puolueen keskeisenä hahmona samaan aikaan sekä parlamentin yläettä alahuonetta, nauttien vieläpä kuninkaan luottamusta. Hän aloitti tradition, jossa osa kuninkaan sisäpoliittisesta yksinvaltiudesta siirtyi valtiovarainministerille, jonka kuningas kuitenkin nimitti tehtävänsä. (Turkka 130-132, 135-136)

Lockelle kyse oli nollasummapielistä. Vapaat yksilöt tekevät tietoisien valin-

nan luopuessaan omasta vallastaan, että he luovat instanssin, jolla on heidän valtaansa suurempaa valtaa (yksilöiden vallan summa) kaikkien näiden yksilöiden yli. Iso-Britannian kontekstissa valta siirtyi ensin luonnontilaisilta yksilöiltä kuninkaalle, sittemmin kuninkaalta *de facto* pääministerille. Jonkin tahon valta on pois jostain muualta. Yksilöt luopuvat A) jokaisen oman käden oikeudesta rangaista lainrikkoojia, B) osittain rationaalisesta harkinnastaan luottamalla niihin lakeihin ja sääntöihin, jotka he ottavat annettuina, sekä C) asemastaan vallanpitäjinä, elleivät he yksittäisinä yksilöinä ole niitä harvoja, jotka toimeenpanevat valtaa toisten yksilöiden yli. Tämä joidenkin yksilöiden valta toisten yksilöiden yli on *poliittista valtaa* sen laajemmassa merkityksessä. (Turkka 90-92)

Poliittisen vallan muodostuminen

Lähtökohtana on, että poliittinen valta perustuu aina niihin lakeihin, joihin yksilöt ovat yhteiskuntasopimuksessa sitoutuneet (Turkka 160, 164). Näiden samojen lakien tulee ohjata poliittisen vallan suuntaa, voimakkuutta ja muotoa. Näin ollen voidaan käsittää, että vallanhaltijat ja -käyttäjät ovat *vastuussa yhteisölleen ja sen muodostaville yksilöille*, koska he käyttävät valtaa siinä suhteessa, miten vapaat, rationaaliset yksilöt ovat yhteiskuntasopimuksessa katsoneet parhaaksi (ibid.). Siinä missä Thomas Hobbesin Leviathanilla, yhteiskuntasopimuksesta valtansa ammentavalla hallitsijalla, on rikkumaton valta ja vapaus kaikesta kapinoinnista, John Locken poliittisen vallan toimeenpanija voi toimia tehtävässään vain niin kauan kuin vallankohdeet (enemmistö) sen hyväksyvät. Tältä kannalta ajateltuna antiikin Rooman senaatin valitsemien diktaattorien valta ei eroa vaaleilla valituista parlamentaristisista pääministereistä: niin kauan kuin he toteuttavat vapaan mandaatin valtaansa vallankäytön kohteiden yleiseksi eduksi (tai ainakin heidän tahottomallaan tavalla), heidän valtansa on legitiimiä, ja päinvastoin. Myös hyväntahtoinen yksinvaltiaan valta voi siis olla legitiimiä, vaikka yksinvaltiaan mandaatilla ei varsinaista oikeutusta olisikaan yliluonnolliselta taholta saadun aseman tai kuninkaallisen sukupuun lisäksi.

Lockelainen käsitys poliittisen vallan luonteesta omaa siten sisäänrakennetun kansanvalta-ajatuksen. Toimeenpanovaltaa käyttävän instanssin tulee käyttää valtaa sellaisten tavoitteiden saavuttamiseksi, joita kansalaiset haluavat tai joilla edesautetaan välillisesti kansalaisten yksilöllisiä tavoitteita (Turkka 161). Kansanvalta laajassa merkityksessä voi-

daan käsittää paitsi enemmistön tahdon toteuttamiseksi, myös yksilöllisen poliittisen vallan harjoittamisen mahdollistamiseksi, kuten sanan- ja kokoontumisvapaudeksi, vähemmistöjen oikeudeksi tasa-arvoiseen ja oikeudenmukaiseen kohteluun sekä tiettyjen perusoikeuksien täydelliseksi loukkaamattomuudeksi. Vallanpitäjillä on kuitenkin myös kansanvaltaa merkityksellisempi vastuu, tietyissä mielessä patriarkaalisen holhoava sellainen, ylläpitää yhteiskuntasopimusta. Vallankäyttö ei saa johtaa yhteiskuntasopimuksen purkautumiseen tai yhteiskunnan sammumiseen, vaan sen pitää olla pitkäjänteistä ja määrätietoista, ja johtaa pikemminkin yhteiskuntasopimuksen vahvistumiseen kuin heikkenemiseen (ibid.). Näin ollaankin saatu aikaan sisäisesti ristiriitainen määritelmä vallasta, jonka oikeutus tulee vallankäytön kohteilta, mutta jotka eivät aina ymmärrä omaa parastaan.

Poliittinen valta modernin valtiokäsityksen kontekstissa

Hypoteettisen yhteiskuntasopimuksen solmiminen ei kosketa yksilöä, joka on syntynyt yhteiskuntaan, jolla on jo omat arvonsa ja norminsa ilman hänen yksilöllistä kontribuutiotaan. Häneltä ei kysytä allekirjoittaako hän yhteiskunnan pelisäännöt ennen kuin hänestä tulee osa sitä. Poliittisen vallan täytyy siis olla sellaista, että yksilöt, jotka eivät ole voineet valita ovatko yhteiskunnallisen järjestelmän osasia vai eivät, kykenevät vaikuttamaan siihen millaisiin lakeihin vallankäytön legitimaatio perustuu ja mikä suunta vallankäyttäjillä toimissaan on, jotta se toteuttaisi parhaiten heidän yksilöllisiä etujaan ja halujaan (Turkka 176). Poliittisen vallan käyttöön vaikuttaminen voi toteutua niin demokraattisten vaalien, valittujen edustajien ja kansalaisaktiivisuuden kuin vaikkapa väkivallantekojen ja kapinoiden kautta. Tärkeintä on, että on olemassa jokin kanava, jolla yksilöiden poliittinen tahto voidaan ilmaista. On täysin eri kysymys, että mikä kanava olisi kaikista järkevin ja vähiten tuhoisin; legitimaation kannalta ne ovat samanarvoisia.

Tärkein edellytys tällaiselle toiminnalle on poliittisen vapauden loukkaamattomuus – eli yksilön oikeus toteuttaa yksilöllistä poliittista valtaa pienessä mittakaavassa vaikuttaakseen koko yhteiskunnan poliittisen vallan käyttöön. Käytännössä tämä näkyy siinä, että yhteisöllä tai yhteiskunnalla on valtaapitävien lisäksi myös joukko yksilöitä, jotka eivät omaa valtaa, mutta pyrkivät siihen, eikä heitä sorreta sen vuoksi: *oppositio*. *Oppositio* toimii paitsi vaihtoehtoisena hallintatapana (profiloituu tähän erityisesti), joka odottaa hetkeä jolloin yhteisön jäsenten enemmistö kannattaa enemmän heitä kuin istuvia vallanpitä-

jiä, myös eräänlainen kritiikin äänitorvi, joka kykenee toimillaan vaikuttamaan siihen miten valtaapitävät reagoivat ympäristön ilmiöihin ja haasteisiin. Vastaavasti valtaapitävillä, eli *hallituksella*, on hyväntahtoisten päämäärien ja yhteisön edun toteuttamisen lisäksi oma intressinsä: pysyä vallassa. Tämä on noussut siinä määrin hallitsevaksi tekijäksi, että Matti Wibergiä lainatakseni ”politiikon tärkein ominaisuus on taito tulla valituksi”. Vaihtoehtoista A) hyvä hallitsija, joka ei osaa perustella paremmuttaan ja B) huono hallitsija, joka osaa perustella paremmutensa, B kohoo aina voittajaksi, koska hän pystyy legitimoimaan valtansa. (Turkka 177-178, 186-187)

Poliittisen vallankäytön kysymyksiä

Mikäli poliittinen valta käsitetään Annah Harendtin tapaan inhimilliseksi toiminnaksi ihmisten välillä tai vielä tarkemmin, Jürgen Habermasia mukaillen, rationaalisesti keskustelevien rationaalisten yksilöiden deliberatiiviseksi päätöksenteoksi, voidaan kysymys poliittisen vallan oikeutuksesta sivuuttaa käsiteltynä ja siirtyä pohtimaan sitä, miten valtaa tulee käyttää ja millä perusteilla valta keskittyy tietyille henkilöille. Unohdetaanko holhous, jos kaikki yhteisön jäsenet ovat lähtökohtaisesti rationaaliseen harkintaan kykeneviä yksilöitä? Voidaanko päätöksentekijät valita päätösten kohteiden keskuudesta arpomalla? Jos ei, niin onko yhteiskuntasopimukseen kirjattu hallitsija tällöin enää legitiimi, kun hänen valtansa ei perustu sille, että yhteisön täysivaltaiset jäsenet kykenevät rationaaliseen ajatteluun? Ovatko poliittiset puolueet hyvä tai tehokas tapa toteuttaa poliittista valtaa, kun ne lähtökohtaisesti edellyttävät poliittisten kysymysten niputtamista kokonaisuuksiksi, mikä vääristää yhteisön edun ja tahdon ilmituloa? Miten konkretisoida koko yhteisön jäsenten kesken käydyn rationaalisen keskustelun tulos poliittiseksi vallankäytöksi? Kaikki yhteisön jäsenet eivät voi vain päätoimisesti politikoida. Yleisimmin vallanpitäjät valikoidaan meritokraattisesti, tiettyjen instituutioiden tai tahojen kautta haetun asiantuntijuuden perusteella, minkä lisäksi heidän valinnassaan on mukana poliittisesta järjestelmästä riippuen joko jonkinlainen vaalikilpailu tai muu valtakamppailu.

Myös Locken lähtökohdat hypoteettiselle yhteiskuntasopimukselle voivat vaikuttaa kyseenalaisilta. Entä jos yksilöt vallasta luopuessaan ja solmiessaan sellaisen sopimuksen kuin näkevät parhaaksi eivät olekaan kannassaan vilpittömiä, vaan haluavat sopimuksesta sellaisen että he itse ja heidän oma joukkonsa (lähipiiri, perhe, puolue) hyötyvät

järjestelmästä jollain tavalla. Sellaiset järjestelmät, kuten teokratia tai sääty-yhteiskunta, tarkoittavat jonkin tietyn ryhmän valtaa tai ryhmien valtataistelua. Yhteiskuntasopimus on solmittu periaatteessa sillä perusteella, että se toteuttaa utilitaristisesti ajateltuna kaikkien kannalta parempia lopputuloksia, mutta todellisuudessa ne tietyt yksilöt, jotka tietävät kyseisessä järjestelmässä omaavansa paremmat lähtökohdat ja/tai horjuttamatonta valtaa muihin yksilöihin nähden, ovat vain manipuloineet muita ja antaneet heidän luulla näin. Locke kieltää tämän mahdollisuuden sillä perusteella, että luonnontilan vapaat yksilöt ovat rationaalisia reaali vallan haltijoita, mutta myös rationaalisia yksilöitä voidaan johtaa vilpillä harhaan. Voiko siis olla, että järjestelmä onkin jo lähtökohtaisesti joltain kannalta toimimaton tai epäoikeudenmukainen, eikä sitä voida sisäisesti korjata? Aatelien yliasemaa ei voida kumota muuten kuin lakkauttamalla sääty-yhteiskunta ja papiston dogmaattisesta mielipidevaikutuksesta legislaatioon päästään vasta valtajärjestelmien sekularisaatiolla.

Lockelaisittain laajempi käsitys poliittisesta vallasta sisältää despoottisen vallan, patriarkaalisen vallan sekä poliittisen vallan *an sich*. Koskevatko despoottista valtaa ja patriarkaalista valtaa tosiasiallisesti samat oikeutuksen ja käytön rajoitukset kuin poliittista valtaa? Mikäli laillinen järjestys sallii rangaistukseksi puuttumisen yksilön henkeen ja omaisuuteen, millä perusteella tämä rangaistus sallitaan - maanpetturuudesta, murhasta, omaisuusrikoksesta? Milloin sota, despoottisen vallan malliesimerkki suuremmissa mittakaavassa, on legitimoitua? Entä ovatko patriarkaaliset valtasuhteet todellisuudessa riippuvaisia lasten ja vaimojen eduista ja heidän ilmaisemastaan oikeutuksesta? Vai onko kyseessä ennemminkin tapakulttuuriin liittyvä instituutio, jota perustellaan *argumentum ad traditionem*, *argumentum ad auctoritatem* tai sillä, että se on "luonnollista" (*Humen giljotiini*)? Onko mahdollista, että yhteisö sisältää pienempiä alayhteisöjä kuten alueelliset kokonaisuudet tai vaikkapa perheet, joilla on omat "yhteiskuntasopimuksensa"? Mikäli näin on, niin tulee kysymykseen "kahden maan kansalaisuus": noudattaako yksilö useamman yhteisön jäsenenä ensisijaisesti jonkin yhteisön lakeja ja vallankäytön rajoitteita, riippuuko tilanne vallankäytön kohteiden jäsenyydestä yhteisöihin, tuleeko eri intressit ja toimintaperiaatteet yhdistää jonkinlaiseksi kombinaatioksi vai jääkö asia loppujen lopuksi kuitenkin yksilön rationaalisen (moraalisen) harkinnan varaan?

Loppupäätelmät

17.8.2010

Teoksessaan Turkka valottaa niitä perusteita, joiden pohjalta parlamentaristinen valtiomuoto on saanut alkunsa. Hän kytkee brittiläisen tradition Locken ajatuksiin vallan jakautumisesta ja legitimaatiosta tuoden esiin ne tekijät, joihin valtio pakkoyhteisönä ja valta ennen kaikkea pakkovoimana perustuvat. Lockehan siis antaa tietyt raamit, joita vallan ja vallankäyttäjien tulee noudattaa, tai pikemminkin joita ne noudattavat kaikesta huolimatta. On moderni käsitys, että parhaiten tätä tehtävää toteuttamaan sopii parlamentaarinen demokratia, jossa toimeenpanovallan käyttäjien tulee nauttia parlamentin jäsenten luottamusta, ja jossa parlamentin jäsenten luottamus mitataan säännöllisin väliajoin järjestetyissä yleisissä ja avoimissa vaaleissa. Asia ei ole aina ollut näin eikä välttämättä tule olemaan sitä tulevaisuudessa.

On mielenkiintoista miten käsite ”poliittinen” voi tarkoittaa niin täysin eri asioita samassakin kontekstissa. Tarkoitus riippuu pikemminkin käyttäjän motiiveista ja ajatusmaailmasta kuin siitä missä yhteydessä käsite esiintyy. ”Poliittinen” puoluepolitiikkana, kansanedustuksellisen järjestelmän jäsenyytenä ja vaaleihin rajoittuneena poliittisena osallistumisena on aivan jotain muuta kuin ihmisten multilateraalinen kanssakäyminen omien intressien edistämiseksi muiden mielipiteisiin vaikuttamalla. Näin myös ”poliittinen valta” voi samassakin kontekstissa merkitä täysin eri asioita, eikä pelkästään akselilla suppea-laaja, vaan eroavaisuuksilla on monta ulottuvuutta, kuten olen aiemmin pohtinut.